

paikkaansa, vaikka kuulijan on sitä aina noudattaminen. ■

MATTI LARJAVAARA

Sähköposti: *matti.larjavaara@helsinki.fi*

LÄHTEET

BLAKEMORE, DIANE 1992: *Understanding utterances*. Oxford: Blackwell.

GRICE, H. P. 1975 [1967]: Logic and conversation. – Peter Cole & Jerry L. Morgan (toim.), *Speech acts* s. 41–58. Syntax and semantics 3. New York: Academic Press.

— 1978 [1967]: Further notes on lo-

gic and conversation. – Peter Cole (toim.), *Pragmatics* s. 113–127. Syntax and semantics 9. New York: Academic Press.

— 1989: *Studies in the ways of words*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.

LEVINSON, STEPHEN C. 2000: *Presumptive meanings: The theory of generalized conversational implicature*. Cambridge, Massachusetts: A Bradford Book, The MIT Press.

SPERBER, DAN – WILSON, DEIRDRE 1986: *Relevance: Communication and cognition*. Oxford: Basil Blackwell.

KESKUSTELUNANALYYSIN ENSIMMÄINEN SUKUPOLVI PUHUU

Gene Lerner (toim.) *Conversation analysis: Studies from the first generation*. Amsterdam: Benjamins 2004. 300 s. ISBN 90-272-5368-4.

Gene Lernerin toimittama kirja *Conversation analysis: Studies from the first generation* on mielenkiintoinen lisä yhä kasvavaan keskustelunanalyysiä koskevaan kirjallisuuteen. Se ei varsinaisesti sisällä uutta tutkimusta vaan koostuu keskustelunanalyysin (*conversation analysis*) alkuaikojen ennen julkaisemattomasta sekä muusta hieman tuntemattommasta tutkimuksesta. Kirja on jaettu kolmeen osaan, joista kukin esittelee keskustelunanalyysin keskeisiä käsitteitä ja kiinnostuksen kohteita: vuorottelujäsennystä (*turn-taking organization*), toiminnan merkitystä ja toimintojen jäsentymistä sekvensseihin (*action sequences*).

LITTERAATIOIDEN KESKEISYYS KESKUSTELUNANALYYSISSÄ

Vaikka GAIL JEFFERSONIN kehittämä luterointijärjestelmä on ollut keskustelunanalyttikoiden käytössä ja levinnyt ympäri maailmaa jo 1960-luvulta lähtien, systeemiä esittelevää artikkelia ei ole koskaan julkaistu. Jeffersonin lyhyen johdatuksen (»Glossary of transcript symbols with an introduction») tähän systeemiin toivoisi siten olevan painava lisä vähän käsiteltyyn aiheeseen.

Artikkeli tuottaa kuitenkin pienen pettymyksen kahdesta syystä. Ensinnäkin se tuo varsin vähän uutta tietoa sellaiselle lu-

▷

kijalle, joka on hyvin perehtynyt kyseiseen järjestelmään. Uutta tietoa olisi voinut olla esimerkiksi vertailu muihin järjestelmiin ja sen pohtiminen, mitkä ovat Jeffersonin järjestelmän edut nimenomaan keskusteluanalyysia tehtäessä. Toiseksi Jeffersonin asenne litterointia kohtaan on hieman yllättävä. Hän sanoo, että litterointi on vain operaatio, jonka avulla materiaali valmistetaan analyysia varten. Tämä on hieman yksioikoinen käsitys, varsinkin kun monet muut (esim. Bucholz 2000; Ochs 1979) ovat osoittaneet, että eri litterointijärjestelmien takana on aina jokin teoria tai näkemys, joka vaikuttaa siihen, miten litteraatioita tehdään ja käytetään ja mitä niiden avulla halutaan selvittää. Jefferson perustelee kuitenkin laajasti ja uskottavasti sen, kuinka tärkeää on, että litteraatiot ovat yksityiskohtaisia ja tarkkoja.

VUOROTTELUJÄSENNYKSEN PIIRTEITÄ Keskustelussa

Kirjan ensimmäinen osa alkaa HARVEY SACKSIN artikkelilla »An initial characterization of the organization of speaker turn-taking in conversation». Se on varhaisempi ja huomattavasti lyhyempi versio Sacksin, Schegloffin ja Jeffersonin (1974) vuorottelujäsennystä kuvaavasta artikkelista. Tämä varhaisempi versio ei tuo mitään uutta vuonna 1974 ilmestyneeseen artikkeliin, mutta vertailtaessa artikkeleita käy ilmi, kuinka Sacksin ja muiden ajatukset vuorottelujäsennyksestä kehittyivät ajan kuluessa. Sacksin artikkelin lukeminen on myös erinomainen tapa aloittaa tutustuminen vuorottelujäsennykseen, sillä sen jälkeen huomattavasti yksityiskohtaisempi ja vaikealukuisempi vuoden 1974 artikkeli avautuu helpommin.

Ensimmäisen osan toinen artikkeli on GAIL JEFFERSONIN »A sketch of some orderly aspects of overlap in natural conversation».

Jeffersonin artikkeli täydentää aikaisempaa tietoa vuorottelujäsennyksestä kuvaamalla yksityiskohtaisesti, millä keinoin päällekkäispuhunta vaikuttaa vuorottelujäsennykseen. Perinteisessä kielitieteessä päällekkäispuhuntaa on usein käsitelty ongelmana, jota ei voi eikä kannata tutkia sotkuisuutensa takia. Jefferson osoittaa yksityiskohtaisesti esimerkkien avulla, ettei ole syytä puhua sotkuisuudesta, vaan päinvastoin päällekkäispuhunta on järjestynyt tapahtuma. Tätä hän havainnollistaa kuvaamalla päällekkäispuhunnan alkua, päällekkäispuhunnan aikaista toimintaa ja niitä kielellisiä keinoja, joilla puhujat käsittelevät päällekkäispuhunnan aiheuttamia »ongelmia». Sivuilla 57–58 Jefferson esittää mielenkiintoisia kysymyksiä, kuten missä määrin sellaiset puheen elementit, joita puhuja ei ole vienyt loppuun päällekkäispuhunnan takia, ilmestyvät puheessa uudelleen ja mikä niiden merkitys on keskustelussa. Ainakin osittain näihin kysymyksiin pyrkii vastaamaan Mirka Raunio-maa omassa väitöskirjatyössään (tekeillä), jossa hän käyttää sekä englanninkielistä että suomenkielistä aineistoa.

TOIMINNOT JA NIIDEN KESKEISYYS VUOROVAIKUTUKSESSA

EMANUEL A. SCHEGLOFF käsittelee artikkelissa »Answering the phone» puhelinkeskustelujen aloituksia. Artikkelin perustuu Schegloffin vuonna 1967 ilmestyneeseen väitöskirjaan, mutta sisältää uutta materiaalia. Artikkelin on hyvin yksityiskohtainen ja paikoin vaikealukuisen analyysi. Siinä käsitellään monia asioita, kuten puhelimeen vastaamista ja sitä, kuinka puhujat identifioivat itsensä erilaisissa puhelutilanteissa. Yksi keskeisimmistä havainnoista on se, että puhelimen soiminen ja vastaaminen ovat vieruspari, jossa ensimmäinen toi-

minto (soiminen) luo odotuksen toiselle (vastaus). Samoin ne erilaiset tavat, joilla puhelimeen vastataan (omalla nimellä tai sanomalla esimerkiksi *hello*, *yeah* tai *hi*) rakentavat kontekstin seuraavalle vuorolle. Esimerkiksi *yeah* ja *hi* synnyttävät kuvan, että vastaaja tietää, kuka soittaja on ja mihin aiheeseen tuleva puhelu todennäköisesti liittyy, kun taas *hello*-sanankäyttö ei tällaista kuvaa synnytä. Tässä yhteydessä *hello* ei ole tervehdys vaan nimenomaan vastaustoiminto, jonka puhelimen soiminen tekee relevantiksi.

Kaiken kaikkiaan on kuitenkin hieman yllättävää, ettei Schegloff ole täydentänyt melkein 40 vuoden takaista aineistoaan matkapuhelinkeskusteluilla eikä sanallaakaan mainitse sitä, kuinka matkapuhelinten tekniikka (näemme kuka soittaja on; emme välttämättä tiedä, missä vastaaja on jne.) selvästi vaikuttaa puhelinkeskustelujen aloitukseen. Tätä kysymystä ovat sen sijaan käsitelleet Arminen ja Leinonen (tulossa).

ANITA POMERANTZIN artikkeli »Investigating reported absences« käsittelee puheluja, joissa koulusta soitetaan oppilaiden kotiin ja kysytään syitä poissaoloille. Pomerantz tarkastelee niitä vuorovaikutuksellisia ongelmia, joita soittaja kohtaa tällaisissa puheluissa (mm. kuinka tiedustella syitä poissaoloille mahdollisimman neutraalisti), ja sitä, kuinka soittaja ratkaisee nämä ongelmat. Pomerantzin keskeinen väite on, että soittaja käsittelee tilanteet, joissa hän epäilee pinnausta, eri tavoin kuin tilanteet, joissa hän ei sitä epäile. Jos hän ei epäile, että oppilas on ollut luvatta poissa, hän aloittaa puhelun kysymällä esimerkiksi, onko oppilas ollut sairas. Jos hän taas epäilee pinnausta, hän aloittaa puhelun luettelemalla poissaoloajat eikä esitä kysymystä. Nämä erilaiset käsittelevät näkyvät puhelun sekventiaalisessa etenemisessä. Vaikka soittajan toiminta heijastaa hänen oletuksiaan, hän rakentaa silti omat vuo-

ronsa neutraalisti. Hän ei syyllistä oppilasta eikä oppilaan vanhempaa vaan orientoituu omaan rooliinsa tiedon välittäjänä. Tämä vaikuttaa myös koko puhelun sekventiaaliseen rakenteeseen niin, että keskustelijat keskittyvät tietojen vaihtamiseen eivätkä oppilaan mahdollisen pinnauksen arvioimiseen.

GAIL JEFFERSONIN artikkeli »'At first I thought': A normalizing device for extraordinary events« käsittelee vuorovaikutuksellista ja sekventiaalisuuden kannalta jännittävää ilmiötä. Se on yksi parhaita koskaan lukemiani töitä ja ehdottomasti tämän kirjan helmi. Jefferson analysoi toisaalta sellaisia tilanteita, joissa on epäselvää, onko ensimmäinen toiminto tuotettu tosissaan vai leikkinä, jolloin seuraavalle puhujalle jää epäselväksi, mikä on relevantti seuraava toiminto. Toisaalta hän tarkastelee myös tähän ensimmäiseen ilmiöön liittyvää niin sanottua »ensin luulin, että X, mutta sitten tajusin, että Y« -sekvenssiä (»At first I thought X, then I realized Y« sequence). Kuten Jefferson tuo artikkelissaan esille, tämän ilmiön havaitsi alun perin Harvey Sacks.

Jeffersonin artikkeli jakautuu kahteen osaan. Alkuosassa tarkasteltava aineisto on poimittu sanomalehtijutuista ja *Raamattusta*, loppuosa arkipuheesta sekä J. F. Kennedyn salamurhaa tutkineen, niin sanotun Warrenin komitean raporteista. Jefferson osoittaa, että edellä mainittu sekvenssi esiintyy tilanteissa, joissa tapahtuu tai joissa selitetään jotain odottamatonta tai ongelmallista (esim. onnettomuutta tai murhaa) ja joissa tapahtuneelle asialle pyritään ja pystytään lopuksi antamaan perusteltu selitys. Arkipuhe-esimerkkien avulla Jefferson havainnollistaa, että kyseinen sekvenssi koostuu kolmesta osasta. Ensin ensimmäinen puhuja sanoo tai väittää jotain, minkä jälkeen seuraava puhuja toteaa luulleensa asian olevan toisin, ja lopuksi ensimmäinen

▷

puhuja kieltää toisen puhujan toteamuksen. Toisaalta jos puhuja tunnistaa heti (on esimerkiksi jonkin alan asiantuntija), mistä odottamattomassa tapahtumassa on kyse, hän osoittaa sen tietyin keinoin, esimerkiksi leksikaalisesti sanomalla *I realized immediately* tai *I knew straightaway*.

Innostavinta artikkelissa on se, että Jefferson näyttää sekventiaalisen analyysin avulla, kuinka toisaalta on olemassa niin sanottuja »oikeita ensimmäisiä ajatuksia», jotka vahvistavat »normaaleja» ja tavanomaisia olosuhteita, ja toisaalta asioita, jotka eivät ole tavanomaisia ensimmäisiä ajatuksia. Toisin sanoen on tavallista esimerkiksi ajatella ja kertoa toisille ensin luulleensa, että paukahtelevat äänet olivat paukkupommeja, ja vasta sen jälkeen hoksanneensa kyseen olleen salamurhaajan luodeista. Olisi epätavanomaista, että kukaan arkitilanteessa luulisi paukahtelevia ääniä ensin laukauksiksi ja vasta sen jälkeen paukkupommeiksi. Poikkeuksena ovat tosin, kuten Jefferson toteaa, traumaattisia sotakokemuksia kokeneet sotilaat. Jeffersonin artikkeli tuo erinomaisesti esille, kuinka tietty vuorovaikutuskäytännö heijastaa kulttuurisia ja sosiaalisia uskoksiamme, toisin sanoen niitä asioita, jotka ovat »tavanomaisia», ja niitä, jotka ovat »poikkeavia». Jeffersonin artikkeli on keskustelunanalyysia parhaimmillaan.

TOIMINTOJEN SEKVENTIAALISUUS

ALENE KIKU TERASAKIN »Pre-announcement sequences in conversation» on mielenkiintoinen ja rikas artikkeli kahdesta syystä. Ensinnäkin Terasaki käyttää keskeisiä keskustelunanalyysin termejä (esim. toiminto, sekvenssi, projisointi) sen verran selkeästi, että ne on helppo ymmärtää ja niiden käyttö omaksua. Toiseksi Terasakin artikkeli, josta suurin osa on nähtävästi kirjoitettu jo 1980-luvulla, näyttäisi ennakoivan

vuorovaikutuslingvistiikan tuloa. Terasaki nimittäin lähtee liikkeelle erityisesti Hallidayn kieliopissa käsitellyistä käsitteistä tunnettu (*given*) ja uusi (*new*). Hän vie analyysin kuitenkin vuorovaikutukseen ja vuorojen sekventiaaliseen jäsentymiseen ja tutkii tarkemmin uutisen kertomista (*news announcements*). Hän osoittaa, että on preferoitua olla kertomatta uutista, jonka keskustelukumppani jo tietää. Siksi uutisen kertominen järjestyy sekventiaalisesti siten, että ennen varsinaista uutisen kertomista puhujat tuottavat johdantosekvenssin (esim. K: *Arvaa mitä?*, V: *Mitä?*), jonka avulla uutisen mahdollinen tunnettuus käy ilmi. Toisin sanoen uutisen »uutisuutta» ei määritellä etukäteen, vaan se hyväksytään ja neuvotellaan vuorovaikutuksessa yhteistoiminnan kautta.

Terasaki käsittelee myös varsinaista uutisen kertomista ja sen sekventiaalista järjestymistä. Kaikkein mielenkiintoisin piire hänen artikkelissaan on ehkä kuitenkin se, että se nostaa esille kielen ja kieliopin merkityksen vuorovaikutustoiminnassa. Yksi tärkeimmistä havainnoista, jota viime aikoina ovat painottaneet myös John Du Bois (2001) ja Jan Anward (2004), on se, että puhujat kierrättävät toisten käyttämiä leksikaalisia ja syntaktisia rakenteita. Terasaki havainnollistaa selkeästi, kuinka tämä tapahtuu uutisen kertomisen johdantosekvenssissä. Hänen artikkelinsa on mainio lukukokemus keskustelunanalyysiin jo hieman perehtyneelle ja erityisesti niille, jotka ovat kiinnostuneita kieliopin ja vuorovaikutuksen suhteesta.

GENE LERNERIN »Collaborative turn sequences» on osa hänen vuonna 1988 ilmestyneestä väitöskirjastaan. Lernerin artikkeli kuvaa yhteisesti tuotettuja vuoroja ja niiden ympärille rakentuvaa sekvenssiä. Nämä yhteisesti tuotetut vuorot poikkeavat tavanomaisesta vuorottelujäsennyksestä. Tässä ilmiössä sekventiaalisesti toinen pu-

huja, kesken ensimmäisen puhujan vuoroa, tuottaa edeltävään liittyvän puhunnoksen (*affiliating utterance*) niin, että se täydentää sen, mitä ensimmäisen puhujan aloittama vuoro näyttäisi projisoivan eli mitä ensimmäinen puhuja näyttäisi olevan sanomassa. Näillä puhunnoksilla on Lernerin mukaan seuraavia yhteisiä piirteitä: 1) niissä hyödynnetään meneillään olevan vuoron rakenneyksikön (TCU) rakennetta, 2) ne jatkavat ensimmäisen puhujan puhunnosta, 3) ne vievät meneillään olevan vuoron loppuun ja 4) niitä pidetään mahdollisina ehdotuksina (*candidate version*) siitä, mitä ensimmäinen puhuja on mahdollisesti sanomassa ja minkä hän voi joko hyväksyä ja hylätä. Lernerin artikkeli on keskustelunanalyysia alkuperäisimmillään ja siten hyvin tarkkaa sekventiaalista mikrotason analyysia.

JO ANN GOLDBERGIN artikkeli »The amplitude shift mechanism in conversational closing sequences» käsittelee keskustelujen sekventiaalisia lopetuksia (vrt. Schegloff ja Sacks 1973) ja nimenomaan keskustelijoiden äänenvoimakkuuden muutoksia näissä sekvensseissä. Koska keskustelun lopetus on ongelmallinen käsite tavallisessa arkipuheessa (milloin voidaan sanoa, että jokin keskustelu on päättynyt), Goldberg käyttää aineistona puhelinkeskusteluja, joissa lopetus on aina selkeä (puhelin suljetaan). Hän osoittaa, että keskustelun lopetus tapahtuu kahden vierusparin avulla: ensimmäisellä aloitetaan ja toisella toteutetaan varsinainen lopetus. Lopetuksen aloituksen avulla tehdään myös tiettyjä toimintoja, kuten nostetaan vielä esille aikaisempi keskustelun aihe tai sovittu asia tai kiitetään jostakin. Osa näistä toiminnoista voi keskeyttää lopetuksen sekventiaalisen etenemisen, koska ne voivat aloittaa uuden sekvenssin (vrt. vanhan aiheen esille ottaminen). Goldberg osoittaa myös, että lopetuksen ensimmäinen vieruspari sanotaan aina voimakkaam-

malla äänellä kuin saman puhujan edellinen puhunnos ja varsinaiset lopetukset on taas esitetty hiljaisemmin kuin lopetuksen aloitus. Siten lopetussekvenssi etenee pääpiirteittäin niin, että puheen voimakkuus pienenee sekvenssin edetessä — paitsi tietyissä poikkeustapauksissa. Goldbergin artikkeli on erittäin tarkkaa sekventiaalista analyysia ja ehkä siksi samalla hieman vaikeasti seurattava.

LOPUKSI

Lernerin toimittama kirja on mielenkiintoinen ja merkittävä lisä kasvavaan keskustelunanalyyttiseen kirjallisuuteen. Siinä julkaistuilla tutkimuksilla on ollut merkittävä osuutensa keskustelunanalyysin kehityksessä, mutta valitettavasti niitä ei ole julkaistu aikaisemmin. Oli siis korkea aika saada ne kansien väliin. Tämän lisäksi kirjan vahvuus on erityisesti se, että siinä keskitytään keskustelunanalyysin ydinkysymyksiin eli litteraatioiden tekemiseen, vuorottelujäsennykseen, toimintoihin ja sekventiaalisuuteen. Se täydentää osin aikaisemmin julkaistua keskustelunanalyysin perustutkimusta ja ehkä siksi kiinnostanee vain kaikkein aktiivisimpia keskustelunanalyysin harjoittajia. Kirja nimittäin sisältää keskustelunanalyysin ensimmäistä sukupolvea edustavien tutkijoiden hetkittäin vaikeasti avautuvaa tutkimusta, ja siten keskustelunanalyysin soveltavampi osuus ja erityisesti kielitieteellisesti kiinnostava tutkimus loistaa, ehkä Pomerantzin ja Terasakin artikkeleita lukuun ottamatta, poissaolollaan.

Jotkin osat kirjasta (esim. Jeffersonin litteraatioita koskeva artikkeli ja Sacksin, Schegloffin ja Lernerin työt) eivät anna paljon uutta keskustelunanalyysiin jo hyvin tutustuneelle. Joitakin artikkeleista voi kuitenkin helpollukuisuutensa takia käyttää kurssikirjallisuutena (esim. Pome-

▷

rantz, Jeffersonin toinen artikkeli) tai apuna matkalla vaikeampiselkoiisiin töihin (esim. Sacks). Varsinaiseksi kurssikirjaksi kirja on kuitenkin turhan vaikealukuinen, varsinkin kun hyviä perusteoksia keskustelunalyysista on olemassa useita (esim. Have 1999; Hutchby ja Wooffit 1998).

Kirjan sivuilla on aistittavissa Harvey Sacksin myytinomainen asema keskustelunalyysin perustajana. Hänen ennenaikaiseen kuolemaansa viitataan joko suoraan tai kursorisesti kuvin ja tekstein. Tämä on omiaan lisäämään kuvaa Sacksista yhtenä ja ehkä tärkeimpänä keskustelunalyysin perustajista, jonka vaikutus »ensimmäisen sukupolven» työhön on ollut merkittävä. Nähtäväksi kuitenkin jää, kun Sacksin edelleen julkaisemattomien töiden arkistot joskus avautuvat, onko tämä kuva totuudenmukainen ja missä määrin Sacksin oma työ itse asiassa edusti keskustelunalyysin nykyistä suuntausta. Seuraavaksi olisi lisäksi mielenkiintoista nähdä, milloin puhuu toinen sukupolvi ja minkälaista keskustelunalyyttistä työtä tämä sukupolvi kuvaisi. ■

PENTTI HADDINGTON

Sähköposti: pentti.haddington@oulu.fi

LÄHTEET

ANWARD, JAN 2004: Lexeme recycled: How categories emerge from interaction. – *Logos and Language* V(2) s. 31–46.

ARMINEN, ILKKA – LEINONEN, MINNA tu-
lossa: Mobile phone call openings
– tailoring answers to personal-
ized summons. – *Discourse Studies*
8(2).

BUCHOLZ, MARY 2000: The politics of tran-
scription. – *Journal of Pragmatics*
s. 1439–1465.

DU BOIS, JOHN 2001: Towards a dialogic
syntax. Julkaisematon käsikirjoitus.
University of California, Santa Bar-
bara.

HAVE, PAUL TEN 1999: *Doing conversation
analysis*. London: Sage.

HUTCHBY, IAN – WOOFFIT, ROBIN 1998: *Con-
versation analysis: Principles, prac-
tices and applications*. Cambridge:
Polity Press.

OCHS, ELINOR 1979: Transcription as theory.
– Elinor Ochs & Bambi B. Schieffe-
lin (toim.), *Developmental pragmat-
ics* s. 43–72. New York: Academic
Press.

RAUNIOMAA, MIRKA tekeillä: *Repetition, re-
covery and stance taking in spoken
English and Finnish*. Väitöskirjatyö.
Oulun yliopiston englannin kielen
laitos.

SACKS, HARVEY – SCHEGLOFF, EMANUEL A.
– JEFFERSON, GAIL 1974: A simplest
systematics for the organization of
turn-taking in conversation. – *Lan-
guage* 50 s. 696–735.

SCHEGLOFF, EMANUEL A. – SACKS, HARVEY
1973: Opening up closings. – *Semio-
tica* 7 s. 289–327.